

A TÁRSADALMI FORRADALOM

BEKÖSZÖNTŐ

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET 1889 SZEPTEMBER HAVI SZAKOSZTÁLYI
ÜLÉSÉN

IRTA

DR BÉKÉSY KÁROLY
EGYFTFMI MAGÁNTANÁR

KOLOZSVÁRT,
NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1890

A TÁRSADALMI FORRADALOM.

Az emberi társadalomnak valószínűleg örök törvénye a nyugtalanság, de ezen állandó forrongásnak időről-időre más jellege van. Századunk első fele egy szebb jövő reményeivel hozta elragadtatásba a művelt népeket, s oly erős volt hite minden nemzet többségének a politikai és egyéni szabadság áldásaiban, hogy a történelem mentén csak vallásos átalakulások mutatnak fel oly erős közvéleményt és oly általános lelkesedést, milyen a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméiért sorompóba állott.

Immár e küzdelmes század rövid idő alatt a történelemé lesz, de el sem érve még a második ezer évet, a társadalom igen tekintélyes része csalódottnak hiszi magát.

Nagynevű, felvilágosult nemzetgazdák az egyetemi, tanít főpapok az egyházi szószékről váratlanul a sötét középkor szilárd szervezeti! intézményeit magasztalják. A többséget képező munkásosztály pedig támogatva a tudomány férfaitól egy olyan társadalmi szervezettől várja a megváltást, melyben földbirtok, ház, tőke az egyesektől elvétetvén, mindenható erejével az állam szervezze és kormányozza a társadalmi termelést. Sőt Európának egyik vezérnemzete már ki is adta a „socialis állam” jelszavát, egy olyan államét, mely miként az ókori államok, azonosítja magát a társadalommal; erős kézzel belesnyúl a társadalom funkciójának irányzásába. a mint hogy védvámokkal, a munkások jövőjének állami biztosításával e hatalmas nemzet már meg is kezdte az államilag szervezett társadalom létrehozatalát. Ily módon legalább is biztatást adott ama eszmeirányzatnak, mely a múlt század korlátlan uralkodóinak helyébe a társadalmi többségnek amannál mérhetlenül hatalmasabb zsarnokságát akarja trónra ültetni.

Mert a szabadság, úgy hiszik, megfojtotta testvérei, az egyenlőséget. A szabad verseny nemhogy megszüntette volna, hanem elvi-

s élnélhetetlenül megnövelte egyes osztályok hatalmát a többiek felett. Az állam szabadjára engedvén a társadalmat és lerombolván az egyéni tevékenység minden korlátját, a lakosság többsége ezáltal csak urat cserélt, miután a nemes és hűbérúr helyébe a tőkepenés emberek zsarnoksága lépett s a természet ölnél könnyebben elviselhető igát a könyörtelen tőke egészségtelen gyárak szabad rabszolgaságával cserélte ki. A nyomor és szenvedés e felfogás szerint az emberiség szaporodásával mélyebb és általánosabb a réginnél és rohamosan terjed, a mint a toké hatalma is gyarapodik.

Valjon álom volt-e hát, a miért egy emberöltő rajongott, s annyira vért, vagyont áldozott? Válgjon a szabadság „az evangélium leánya, az igazság és könyörület nővére, az egyenlőség, bőség, béke anyja” rútt tréfát üzött volna az emberiséggel s áldás helyett átkot, jóllét helyett nyomort, rabszolgaságot szült? Válgjon igaz-é, hogy az emberi haladás egy nagy és hamis ábránd, mert korunk a szegényeket még koldusabbakká, a gazdagokat még gazdagabbakká teszi, s a míg az első szaporodnak, a toké kevesebb és kevesebb kézben halmozódik föl?

E kérdések tartják izgalomban kimúlás felé közeledő századunknak önmagával kibékülni nem bíró. ideges, háborgó társadalmát, s e kérdések megoldásán fordul meg, ha válgjon derült bizalommal, avagy lemondó kétségbeeséssel kell-é tekintenünk az emberiség jövője elé?

Mert a mai társadalom eszményei és azon társadalom ideáljai között, mely a mai alkotmányos monarchiákat és köztársaságokat hozta létre, lényeges különbség rejlik. E század első felének ideáljai közelebb estek a földhöz, s mégis mindenkit búbajos reményekkel töltöttek el, mert az emberi természet legmélyebb és legvonzóbb vonására, a szabadságra voltak alapítva. A jelenkori társadalom átalakításának programja azonban: az államilag berendezett óriási termelő műhelyek, közös birtok, állami gyermeknevelés, esetleg vagyonszerelés és noközösség, szóval a socialismus és communismus különféle árnyalatú, de egy alapeszmén, t. i. a szabad tevékenység megszüntetésén nyugvó ideáljai oly távol esnek a való világtól, s annyira visszataszítóan kietlenek, hogy csak a mély nyomor találhat bennök vigasztalást

Nincs tehát más út: vagy e század helyesen értelmezett eddigi

ideáljaiban keresni ezután is a fejlődés megnyugtató biztosítékait, vagy fásult közömbösséggel várni be a míg az egyén sorsának ura többé nem önmaga, hanem az állam lesz, a ki a közérdek nevében mindig rövidebbre nyírja összes eddigi civilizációnk egyetlen megteremtőjének, a szabad egyéni tevékenységnek szárnyait.

E kérdés eldöntése azonban félreösmerhetetlenül közgazdasági problémákkal áll összeköttetésben. Helyesen jegyzi meg Eötvös József is, hogy a forradalmak nem elvont eszmékből, hanem a nép szenvedéseiből, mindenek felett az anyagi helyzet tűrhetetlen voltából vették eredetüket. A mai társadalmi forrongás sem egyéb, mint azoknak ősi harca, a kik az élet vívódásaiban csak természetadta munkaerejükre támaszkodhatnak azokkal szemben, a kiket anyagi javak támogatnak. A támadás főcélpontja tehát a föld, házbirtok és vállalkozási tőke. E harcban pedig fegyvereiket a classicus nemzetgazdák néhány alapvető axiómáiból kölcsönzik. Ilyen tételek egyszerűen fejezve ki, hogy egy meghatározott területtel bíró országban természet szerint a lakosság nagyobb arányokban növekedik, mint a föld terménye, az eleség, tehát az élelmi szerek ára hág, s a munkás-osztály sorsa súlyosbul. Minél rosszabb földekre terjed ki a termelés, annál nagyobb lesz a jó termőföldek birtokosainak haszna, s így a földbirtokosok hatalma gyarapodik. Minél inkább népesednek a városok, annál nagyobb meg nem érdemlett jövedelemhez jutnak a ház- és telekbirtokosok. Minél inkább növekedik a toké, annál több befektetéssel járó gyár váltja fel a szabad és önálló kézműipari termelést. Minél inkább szaporodnak a tőkére támaszkodó és munkakímélő találmányok és gépek, annál több munkás esik el kenyérértől. Végül pedig az általános versenyben a munkás-osztály napi bére nem lehet nagyobb, mint a mennyi épen az élet tengetésére szükséges, és így minden nyereség a tőkepenzesek javára esik.

Mіндеzen erős igazságoknak tartott nemzetgazdasági törvényekre alapított harcz jogosultsága könnyen beláthatólag amaz általánosabb kérdésen, ha váljon igaz-e, hogy a műveltséggel szaporodik a szegények, és apad a tőkepenzesek száma?

Mielőtt ezen kérdésre válaszolnánk, nem hagyhatjuk érintetlenül a fentebbi állítólagos nemzetgazdasági törvényeket, de ezen rövid elmefuttatásnak nem lehet célja kimerítően taglálni a mai socialis kérdésnek rendkívül kiterjedt irodalomra támaszkodó összes tanait.

Kötetek közrebocsátása nélkül ezt ma már alig tehetni, de azért még sem éltünk hiábavaló munkát végezni, midőn csak a legfőbb vezérelvekkkel, az alap gondolatokkal foglalkozunk, s mindenek felett a társadalmi vagyonmegoszlás irányzatát kutatjuk. A mennyiben e vizsgálat a socialisticus eszmekör alapzatának szilárd avagy tarthatatlan voltát fogja kitüntetni, a szerint nyer szemünk előtt erőben, vagy önmagától összedől az egész épület.

A küzdelem, miként említők, a régi harc a saját munkaerejükre utalt és az anyagi javakkal rendelkező osztályok között. Az ostrom czélpontja pedig a föld-, házbirtok és tőke.

Tekintsük e tényezőket — a mennyiben egy fölölvasás kerete engedi — egyenként.

A mi ezek között a földbirtokot illeti, azt tartjuk, hogy kárba veszett fáradság, a mit socialista, félsocialista és antisocialista írók a földtulajdon eredetének felderítésére fordítottak. E gondos tanulmányok, melyek átkutatják a művelt népek múltját és a vadak jelenét, érdekesek lehetnek történelmi és ethnografiai szempontból, de a dolgok mai állására nem lehetnek hatással. Váljon az eredeti szerzők lopták, rabolták, vérrel szerezték-é vagy ajándékba kapták a földtulajdont? Váljon közös avagy egyéni volt-é a földbirtok, az állam tulajdonát képezte-é vagy sem? Mindez teljesen közömbös a mai társadalomra nézve. Álljunk meg azon egy ténynél, hogy az új világ-részekben a legjobb termőföldeket ma is ingyen osztogatják és oly időkből, a midőn termőföld bőséges mennyiségben volt, nem tulajdonítottak és ma sem tulajdonítanak neki értéket, tehát első foglalója nem is lophatott a mai társadalomtól semmit, miután nem volt értéke annak, a mit elfoglalt. Később, igaz, a föld értéket nyert, de azok, akik ma bírják, vagy ezeknek valamely jogelőde bizonyára adott valamikor értéket érte, azaz vásárolta az állam iránt szerzett érdemekkel; munkával vagy pénzzel, tehát épen oly jogosan jutott hozzá, mint bármely munkás eleségéhez, ruházatához, esetleg kunyhójához. Végül pedig, ha felszámítható volna mindazon tőke, a mely a földművelés kezdete óta a földbirtokon visszatérülés nélkül befektetést nyert, a mai termés bizonyára távolról sem fedezné ezen beruházások kamatait. Történelmi alapon tehát sehogy sem igazolhatni? hogy a föld birtokhoz másoknak is volna joguk, mint a kiknek tulajdonát képezi.

A dolog lényege nem is a szerzőmódon, hanem azon kérdésen fordul meg, ha való-é, hogy a civilizációval és a nép szaporodásával a föld tulajdonosai olyan fokozódó haszonra tesznek szert, a mi az eleség árát drágítja és a munkások sorsát nehezíti?

E kérdésre igen egyszerű a válasz, miután világosnak látszik, hogy valamely országban a lakosok megszorodhatnak, de a földterületet azon a helyen megszorítani nem lehet, s azt mindenki tapasztalja, hogy különösen nagyobb városok területén, a hol a lakosság növekedése rohamosabb, a földterület ára is gyorsan emelkedik a nélkül, hogy a birtokosok az értéktobbletre megszolgáltak volna.

E jelenség további igazolását a socialisták a földjáradékelméletben találják fel, melyet kiváló antisocialista nemzetgazdák is mindeig fentartottak.

Ezen elmélet azon alapfelfogásból indul ki, miszerint egy helyen és időben az egynemű gabona ára egyenlő. Még pedig az összes gabona ára akkora, mint a legtöbb kiadással piacra hozott és legkedvezőtlenebb körülmények között termelt gabonáimnak az ára, mert feltehető, hogy az, a ki következetesen kárt szenved a vásáron, meg sem jelenik ott terményeivel. Úgyde a szaporodó népességnek folyton több eleségre van szüksége, s így arra buzdítja a földművelőt, hogy a terméketlenebb és távolabb eső földeket is művelés alá vonja, mert az itt termelt gabona előállítás költségeit is megtéríti neki. Mint-hogy azonban a gabona ára egyenlő, világos, hogy a mint kedvezőtlenebb minőségű és fekvésű földekre terjed ki a termelés, folyton növekedik azon földbirtokosok nyeresége a terményen, a kik terméke-nyebb és közelebb eső földeket művelnek.

Ezen monopolszerű ki nem érdemelt előnyök három forrásra vezetnek vissza, úgymint: 1. a föld eredeti erőinek, 2. a korábban és később befektetett tőkék hozadékának, 3. a föld közelségének és távolságának különbségére.

A föld termőképességét tekintve, a kinek kövér talajú földje kétszer annyit terem ugyanannyi munka után, mint a sivár föld, természetesen haszna is kétszer akkora lesz, mint az utóbbi föld megműv élőjének.

A tőkét tekintve az első befektetéssel megkészserezhetni valamely földbirtok terményét, de ugyanakkora további és még további

befektetéssel nem lehetséges vég nélkül ugyanannyiszor megsokszorozni a termény mennyiségét, tehát a korábban befektetett tőke a földön nagyobb nyereséget hajt, mint ugyanakkora későbbi befektetések. Minthogy azonban ez utóbbiak is jövedelmeznek, különben nem tétetnek a földbe, a korábbi befektetések hozadéka igazságtalanul megnövekedik.

A távolságot tekintve végül, a piaczhoz közelebb eső birtokosok megnyerik a távolabbról hozott termény szállítási költségeit, s a termelés csak akkora távolságra terjedhet, honnan a szállítás költsége is a gabona árában megtérül. Minél távolabbra terjed tehát a művelés, annál nagyobb lesz a közeli föld haszna. Mindezen nyereségeknek szakadatlan további növekedése pedig, mint említők, onnan ered, hogy a nép szaporodásával folyton silányabb, nagyobb tőkebefektetésekkel és távolabb eső földekre terjed ki a termelés. A földbirtokosok helyzete folyton javul, az eleség ára növekszik, a munkások helyzete ellenben súlyosbul. Ugyanazon táplálékért hovatovább több munkát kell végezniök.

Ezen kézzelfoghatónak látszó feltevésekkel szemben az alattuk rejlő igazság felderítésére mindenek előtt különbséget kell tennünk a földnek hozzá kötött és róla felkelhető sajátságai között. E különbségnek tekintetbe nem vétele, úgy tartjuk, legtöbb tévedésnek vált forrásává a földjádékelmélet körül. Mert való ugyan, hogy egy ország területét nem lehet a lakossághoz képest megtöbbszörözni, de ez csak a föld egyik, t. i. fel nem kelhető tulajdonságára nézve áll. A társadalom ugyanis főként két tulajdonságánál fogva veszi igénybe a földet, egyik, hogy az tért szolgáltat és a másik, hogy termetet rejt magában. Az utóbbi a földnek terményekben felkelhető, a másik pedig kizárólag hozzá kötött tulajdonsága. Egy város területén valamely tér teljességgel nem sokszorosítható meg. A kik tehát kényyszerülve igénybe venni, mindnyájan ez egy helyre vannak utalva. A föld termő erejét azonban táplálkozásra nem veszik ott igénybe, a hol a föld van, hanem a terményben ezen erő felkel a földről és a fogyasztóhoz szállítatik. Ebből tehát következik, hogy a nép szaporodásával a földnek tért adó tulajdonsága az országban mindig becsesebb és keresettebb lesz, ellenben ugyanazon lakosság a föld termőerőiben teljességgel nem szenvedhet szükségét, mert ezen termőerők a gabona képében hozzászállítatnak, még pedig az összes ke-

resletet kielégítő bőségben, ha csak mesterséges úton vámokkal akadályokat nem gördítenek elé. Egy ország lakossága csak a területet tekintve szenvedhet a korlátok miatt, ellenben, a míg a termőterület létezik a föld hátán, bármily népsűrűség között is korlátlan mennyiségben találhat táplálékot.

A socialistáknak a földbirtok ellen folytatott egész harcza és a földjáradékelméletre fektetett minden következtetése pedig e korlátokon, a földtulajdon kiváltságos voltán fordul meg. Tényleg azonban csak a távolság az egyetlen, a mi elválasztja valamely ország lakosságát attól, hogy az egész földet ne tekintse saját termőföldjének. De épen ez a távolság az, mely felett polgárosodásunk csodás diadalt nyert. Épen ez egyetlen akadály tette ma már lehetővé, hogy tropicus égövek dús, gazdag talaja beköltözhetett terményeivel zsúfolt világvárosok piaczára és kivette a magas munkabér mellett nagy adókkal terhelt, silány földön munkálkodó európai földbirtokosok kezeiből az annyira irigyelt földjáradékot.

A földjáradékelmélet ennek daczára minden részében megállhat. A különbség közelebb fekvő jó és távolabbi silány, korábbi és későbbi befektetések haszna között mind megvan. Csak az nem tény többé, hogy e haszon növekedőben volna, sőt minden adat az ellenkezőre vall, mert a termény előállításában ép úgy, mint bármely iparcikkben mesterséges akadályok nélkül a verseny korlátlan és soványabb földek helyett folyton rövidülő távolságból dúsabb földek lépnek fel az árra nézve döntőleg e versenyben. Többé nem a legkedvezőtlenebb viszonyok között termelt gabona ára dönti el az összes piacra hozott termény árát. Ellenkezőleg a megjelenő termény mennyisége ép mint az iparcikkokban nagyobb, mint a szükséglet és a legkedvezőbb viszonyok között tömegesen termő földek kelnek egymás közt versenyre s nyomják le emezeknek és nem a silány földek termelési költségei és a természetes nyereség mérveire a gabona árát.

Felesleges volna e tényre nézve a művelt államokba szállított termények hatalmas dimenzióiról szóló és mindenki által eléggé ismert statisztikai adatokat idéznünk. Mihelyt valóságnak ismerjük el, hogy az eleséget termő terület egy ország lakosságára nézve sem apad, hanem messze világrészekben vég nélkül küljebb terjeszkedik; ha el ismerjük, hogy a távolság hátrányaival szemben a kevésbé költséges termelés és a föld gazdagsága előnybe helyezi a külföld terményeit

a belföldi felett; és ha belátjuk végül, hogy a termény a szükséglet meghaladó mennyiségben jelenhetik meg piacainkon — akkor kétségtelenné lesz, hogy a földtulajdonosok monopóliuma nem létezik, a földjára többé korántsem növekedőben, hanem apadóban van, tehát a munkás helyzete sem súlyosbulhat a földbirtokosokkal szemben.

A földjára méltóság megalapítója. Ricardo is elismeri, hogy azon esetben, ha sokkal nagyobb mennyiségben van első osztályú föld, mint a mennyi a szaporodó népesség ellátására szükséges, akkor nem képződik földjára. Ezen axiómából csak bár annyit fogadjunk el kétségtelenné, hogy a fennebbi esetben, ha volna is földjára, ki volna zárva növekedésének lehetősége, s vegyük tekintetbe másfelől, hogy a föld lakható része 12 milliárd hectárt tesz, lakóinak száma pedig 1 milliárd 200 millióra megy, tehát 10 hectárra csak egy ember esik, s akkor bebizonyítottnak tekinthetjük, hogy még sok ezután következő nemzedéknek sem lesz oka aggodalmaskodni az elesés apadása és az ebből keletkező nyomor miatt. Feltéve ugyanis, hogy a földteke lakossága folyton szaporodni is fog, a mi pedig egyáltalán nincs bebizonyítva. Azon történelmi nyomok legalább, melyeket Amerikában, Ázsiában, Afrikában rég letűnt civilizációk, sűrű népességű országok, óriási városok létezésének bizonyítékául felfedeznek, inkább arra vallanak, hogy egykor a földnek a mainál nagyobb népessége is lehetett.

A földjára méltóság némely országban egy ideig fennállott növekedése a közlekedési eszközök hiányosságából és a vámokból eredt. Azon időtájt, midőn a jára méltóság keletkezett, Angliában 66 shilling is volt egy quarter búza váma s ennek következtében ugyanannyi búzának piaci ára 103 shilling E mellett a vizén a szelek vitorlás hajókkal, szárazon az állati erő tengelyen végezte a szállítást. A haladás azonban ledöntötte a vámsorompókat, s a gőz csodás hatalma néhány évtized alatt átalakította a nemzetek gazdasági életét. Arra a földjára méltóság megalapítója nem számíthattak, hogy Észak-Amerikában Minesotából valamikor 1 fnt 80 kr lesz egy hectoliter gabonának átszállítási ára a havre-i kikötőbe, s így Amerika közelebb fog feküdni Európához, mint ugyanazon országnak egymástól néhány mértföldnyi távolságra eső két városa. Az elmélet magában egészséges és ép ma is, csupán a terméketlen földek helyett a jobb termő földekre terjeszkedett ki a termelés és a földbirtokban való hiány he-

lyett bőség állott be. Természetesen az életre levont következtetéseknél is épen ellenkezője lett valósággá e csere miatt. A lakosság minden szaporodásának s az erre alapított baljóslatoknak dacára jobban táplálkozik, élvezetekre, ruházatra, gyermekeinek nevelésére többet költ, lakásainak száma a szaporodást meghaladólag növekedik, ezeknek berendezése kényelmesebb és gazdagabb lesz.

És vajjon a haladásnak mindezen előnyeit, nem szólva még a tőkepénzesekről, mind csak a földbirtokosok élveznék? A földjárdékelmélet eddigi felfogása szerint a föld tulajdonosai folyton felébe emelkednének a társadalom összes többi osztályainak

Kétségtelen, hogy nagyban és egészben a földbirtokos osztály helyzete is javult. Ha azonban a többi társadalmi osztályokhoz való viszonyában tekintjük helyzetét, a korábbi állapotokhoz képest hatalmas feltűnően fogyatkozóban van. A statisztikai adatok tanúsága szerint a föld bruttó jövedelme e század folyamán megtöbbszöröződött; egészben a föld értéke sokat emelkedett, a haszonbér összege megnagyobbodott. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk a tünetenyeket, arról győződünk meg, hogy a jövedelem megszorodása az intenzív műveléssel a föld hozadékának megtöbbszöröződésével következett be. A földbirtokos kénytelen volt bruttó bevételeinek összegét nagy mértékben megnövelni, hogy nettó jövedelme, azaz földjárdéka a korábbinak maradjon. A föld értéke emelkedett ugyan, de kivéve azon helyeket, ahol a sűrű közlekedés folytán a tér szempontjából nyert birtoka értékét, földjei nem őseredeti termőerejükénél, hanem a befektetéseknél fogva emelkedtek értékükben. Legalább a feleértékig menő befektetések nélkül ma már gazdaság nem is képzelhető s a művelt államokban immár konstatált tény, hogy a befektetéstől és másnemű előnyöktől eltekintve pár évtized alatt majdnem felére esett a termő föld értéke. Nincs másként a haszonbérletekkel sem, habár a végösszeg a beruházások folytán emelkedett.

Ezen elmefuttatás keretében nem akarván a fennebbi állítások igazolására statisztikai adatokkal terhelni az olvasót, utaljuk csupán a francia Passy Hippolite, Foville műveire s főként Leroy-Beaulieu Pálnak „Essai sur la repartition des richesses stb.” című kiválóan értékes munkájára, melyben ha nem is fejtetnek ki a társadalmi vagyongyoszlás alaptörvényei, de éles látással kinyomozott tényekben meglepőleg van feltárva e gyoszlás való irányzata.

Statistikai adatok nélkül is meggyőződhetik azonban a társadalmi állapotok átalakulásainak megfigyelője, hogy más volt a helyzete a történelmi földesúrnak, a ki bírói széket ült földhöz bilincselte jobbágyai felett, ostonnal hajtotta őket a munkára és fentartotta a primáé noctis jogát, mint a mai földbirtokosnak, a ki jogokban egyenlővé lett egykori jobbágyaival, verejtékes munka mellett csak nagy körültekintéssel, sok újítással és befektetéssel biztosíthatja évi jövedelmét, s ha régi kényelméhez, nagyúri kedvteléseire ragaszkodik, rövid idő alatt azoknak kezeire száll át birtoka, a kik a göröngyöket tördelő munka alatt beállanak a sorba.

A földművelés ma már egy rangba helyezkedett az ipari termeléssel s emezzel egy színvonalon álló üzleti éberséget és lázas tevékenységet követel annyival is inkább, mert három lényeges pontban mögötte marad az ipari productió előnyeinek, t. i. az azony területen az előállítandó termények mennyiségét lehetetlen vég nélkül megsokszorozni; a tőkét egy évben csak egyszer lehet a vállalatban megforgatni és az időjárás szeszélyei miatt lehetetlen a produktum l etrejövételére és mennyiségére számításokat alapítani. Mindezek megszeható hátrányok s távolról sem teszik a földbirtokos helyzetét irigylésre méltóvá.

És a munkás sorsa? Vájjon az ő helyzetében is hasonló változás állott be az úgynevezett haladás folytán? Általános a vélemény, hogy hazánkban legalább az urakká változott jobbágyokra nézve végzetessé lett az új méltóság. Az erdélyi részekben például a jobbágyokból lett földesurak egy része nem ismeri annak értékét, nem is használja, legfejebb a rosra. Hiányzik a népben az előrelátás a jövőről való gondoskodás és az új szükségletek iránti érzék. A szabadságot úgy értelmezi, hogy jogában áll nem dolgozni, szeszies italokat élvezni és birtokára adósságot venni. A jobbágyi birtok is tehát nagy tömegekben idegen kezekre száll. Ha ez így van, akkor ismét csak a socialisták kezéből esik ki a fegyver, a kik pedig nagy súlyt fektetnek félművelt népeknél is a földtulajdon fejlődésének menetére. Ha a földbirtok önmagában egy folyton erősülő hatalmasságot képvisel a társadalom többi osztályaival szemben, akkor nem érthetni miért nem vehetik a jobbágyok ez új hatalomnak hasznát, s miért engedi a földbirtok egyenként elbukni urait?

Mert a jobbágyok, mint földbirtokosok osztozkodnak a létrejött

világverseny által okozott hátrányokban, mint munkások azonban egészen más szempont alá esnek. Az új időknek, mint minden nagyobb átalakulásnak kétségkívül megvannak a maga sebesültjei és halottjai. Az egyéni szabadságot a nép épen úgy felhasználhatja romlására, miként a felvirágzásra, de a gyámkodás, a míg az elsőtől megóv, az utóbbinak zárja útját.

De nem is azon bajokat tárgyaljuk e helyen, a melyek saját hajlamaik folytán érhetik a munkás-osztályt, hanem azon megmáshatatlant kényszerűségről szólunk, mely a socialisták szerint a földbirtok és tőke hatalmából kifolyólag minden körülmény, iparkodás daczára az eleség drágulása miatt nyomorba döntené a munkásokat.

Gazdag statisztikai adatok gyűjteménye egyhangúsággal válaszol ez állításra, hogy a gabona ára e század második felében a közlekedési eszközök fejlődésével nem emelkedett, hanem kiváltképp az utóbbi években alászállott. Tekintve továbbá, hogy a pénzt alkotó nemes fémek értéke 100 év óta átlag 40 százalékot esett, a táplálék árának súlyedése még föltünőbb. A mi a már fönnebb elősorolt okoknál fogva nem is lehetett másként. A szabad verseny beállta, új, gazdagon termő földek munkabavétele, a közlekedési eszközök óriási fejlettsége, munkát kímélő gazdasági gépek, célszerű eszközök feltalálása, észszerű földmegművelés, okszerű trágyázás, a gabonának eleséggé való átalakításában a magtörő mozsártól és kézi malomtól a malmokig tett haladás együttvéve csak olyan hatással lehetett a táplálék árára, mint a mily csodás arányokban átalakították a fönnbiekkel rokon vívmányok az ipari készítmények árát.

Mindazonáltal még mind nem volna kizárva lehetősége, hogy például a munkások nagymérvű szaporodásának következtében még mindig többet és többet kellene dolgozniuk ugyanazon mindennapi kenyér megszerzése végett. E feltevésről később bővebben fogunk szólni; e helyen csak felemlítjük, hogy tudvalevőleg valamemryi műveltebb államban szabályoztatott és fokozatosan lennebb szállítattott a munkaidő 12—14 órától átlag 10 órára. A mi pedig a munkabért illeti, a nyugati államokban teljesen megbízható statisztikai kimutatások szerint az utóbbi félszázad alatt a mezőgazdasági munkabér 90 és az ipari 50 százalékkal emelkedett, s az európai munkás jelenleg 110 font kenyeret vehet azon összezen, melylyel a 60-as években még csak 77 fontot vehetett. Franciaországban

Block szerint egy személyre nézve 55 év óta 50 százalékkal emelkedett a gabona, 1820-tól megháromszorozódott a burgonya, 1830-tól 1865-ig 100%-ra hágott személyenként a bor fogyasztása. Mullhall szerint a continensen 1850 óta 42 százalékkal emelkedett a hús fogyasztása, 44 százalékkal a tejtermelés.

Hazai viszonyainkat tekintve a munkaidőre és munkabérré vonatkozólag csak felemlítjük példaképpen, hogy Kolozsvárt a nemzeti fejedelmek alatt az iparos műhelyekben reggeli 3 órakor vette kezdetét a munkaidő és este nyolc óráig tartott. Az asztalos legények heti fizetése a 100 kros frtból. 40—60 krt tett. A mezei munkás napi bére egészen e század elejéig a limitatiók szerint 10—12 kr között váltakozott és a búza vékájának ára legtöbbször 2'frt, kivételesen 40—50 kr vagy olyan magas, hogy éhen pusztultak el az emberek. Az 1836-ik évi úrbéri törvények Magyarországon még 10 krtban állapítják meg a mezei napszám megváltási árát olyan vidékekre nézve is, a hol sürgős munka esetén a munkabér ma 2 frtra is felszökik, holott a gabona ára nem emelkedett, sőt az utóbbi éveket tekintve szállott.

És ha mindezeknek dacára a műveltebb államok munkásainak világszövetkezete valaha kivívná egyik célját s államosítaná a földbirtokot, kiosztván belőle mindenkinek a maga részét, váljon mit érhetne el vele? Anglia például gabonaszükségletének kétharmadrészét most is külföldről fedezi, s a cél elértéig megszorodó népességet valószínűleg egyetlen államban sem bírná táplálni a kiosztott földbirtok, tehát a lakosság egyik részének más világrészekben kellene hazát és földet keresniök. Apró parcellákban továbbá tudvalevőleg nem üzhetni észszerűleg gabonatermelést, s már ez is magában megbuktatná a felosztást. Nem volna továbbá jó számítás gyengébb földeket munkapazarlással művelés alatt tartani, a mikor a tropikus égövek alól kevesebb fáradsággal előállított jobb termények nyerhetők. Még kevésbé volna bölcsesség finom kezű piperekészítőket, magas szárnyalású írókat és művészeket, kiváló ízlésű műiparosokat az eke szarva mellé állítani, miután ezeknek egy napi munkájáért a külföldiek annyi gabonát küldenek az országba, a mennyit önmaguk közvetlen munkával hónapok alatt sem bírnának előállítani. Mi történnék továbbá a világvárosokkal, a melyekben a lakosok között senki sem kaphatná ki lakó helyén földjét, hanem a túlnyomó rész csak vala-

mely nagyobb távoli megyében. Minő forrásból fedezné továbbá a munkás a gabonán kívül többi szükségleteit, ruházatát stb., ha föld-birtokocskájának művelésével volna elfoglalva?

Ha pedig a föld ismét csak bérbeadatnék, akkor menthetetlenül a mai állapotokhoz térne vissza a társadalom, t. i. a föld ha csak rabszolgákkal nem műveltetnék, ismét a lakosság egyik részének kezén volna s ez természetesen annyi hasznót iparkodnék megtakarítani, a mennyi a földtől és lakosságtól kicsikarható, különben nem volna bérlő. Ezzel kezdetét venné kinek, kinek élelmességéhez és tevékenységéhez való arányban a vagyonhalmozódás, az ostrom mai tárgya, a társadalmi egyenlőség megölő betűje

A mai szocialisták gondosan kerülnek a jövő társadalom tervezésével való komolyabb foglalkozást. A mily erősek és kifogyhatatlannok a fennálló viszonyok ostromozásában, ép oly bizonytalanok és szőfukarok a létesítendő új állapotok körülírásánál. Mindazonáltal Plató köztársaságától Schäffle collectiv termelési rendszeréig az emberi elme sok phantasticus szülöttével találkozhatni, a melyeket messze vezetne a való élet világában körülhordozni. Úgy véljük azonban az elmondottakban is eléggé kimutattuk a földtulajdon ellen folytatott harcznak merőben alaptalan és igazolatlan voltát.

Másként áll némileg a kérdés a városi telek és házbirtok ellen intézett támadásokkal. Itt már a földnek nem felkelhető, hanem elválaszthatatlanul hozzá kötött térbeli tulajdonságáról van szó, mely ritkaságánál fogva ép oly monopóliumszerű előnyöket biztosít birtokosa számára, mint például a nagy keresletnek örvendő ásványvízforrás tulajdona. Valamely gyorsan emelkedő város közepén egy idején megszerzett puszta telek a tulajdonos minden fáradtsága nélkül értékében megtöbbszöröződik, mert ugyanazt a tért mással pótolni lehetetlen. Fogyasztó embereknek pusztán sűrű megfordulása bizonyos ponton, e helyekre nézve értéknövekedést hoz létre. E tünemény a nemzetgazdaságtannak ismét egy eléggé ki nem fejtett pontját képezi. A jelenség ugyan köznapi és ismeretes, melyre socialisták sűrűn hivatkoznak, de a társadalmi összhatás, termelés és fogyasztás egy ponton való összehalmozódásának ereje nem foglalta még el helyét a tudományos közgazdaságtan alapfogalmai között. A termelési tényezők között kivételesen némely nemzetgazda csak a munkát tekinti pgyedül létezőnek. Joggal győzedelmeskedett a zonban az a fölfogás,

hogy három tényező létezik: a munka, tőke és a természet. E tényezőkhöz felfogásunk szerint az emberi együttlét tényezője sorakozik, mert ez is értéktermelő sajátossággal bír. Értéknek nevezzük pedig mindazt, a mi szükségletek kielégítésére alkalmas vagy ily javakkal becserélhető. A pusztá telek nem képvisel értéket a saharái sivaton, de úgy a magánosra, mint a nemzetre nézve értékes és bármiféle javakkal becserélhető a párisi concorde-téren. Ezen értékét pedig minden munka nélkül az ott megforduló emberek együttlétének köszönheti.

Ezen értéktermelő tulajdonsága a társadalmi együttlétnek nemcsak a térre, hanem az összes emberi viszonylatokra kiterjed. Ez teszi lehetővé a munka hatályosságának rendkívüli fokozását a munkafelosztás által; ez hozza létre a munkás-osztály jövőjének legfőbb biztosítékát, a kínálatot meghaladó munkakeresletet; ez könnyíti meg a legkülönbözőbb fogyasztási cikkek összehalmozásával bármiféle szükségletnek olcsóbb és gyorsabb kielégítését; ez fokozza a termelés egyik főrugójának erejét, a forgalom, csere gyorsaságát; ez szaporítja meg csodálatos mértékben a foglalkozások számát, jövedelmezővé tevén olyan munkát is, mely távolságokra nem érvényesíthető, vagy a szükséglők csekély száma miatt nem üzhető. Ez szaporítja meg a szükségleteket, részint az által, hogy a soknemű állással és foglalkozással változatos igényeket támaszt, részint azért, hogy a magasabb szellemi és anyagi élvezetek iránti érzéket felébreszti és finomítja. Ez teszi lehetővé egyfelől a munkafelosztás útján a tömeges olcsó termelést, másfelől munka- és erő-egyesítéssel a szétszórtan lakó emberek által nem létesíthető szellemi, valamint nyereszkes célú vállalatok létesítését.

Robinson szintén termelhetett értéket saját szükségletének kielégítésére, de környezet hiányában helyzete minden irányban meg volt súlyosítva. Csak saját egyéni ereje felett rendelkezvén, mások által készített szerszámokhoz nem juthatván, saját szükségleteinek kielégítése hasonlíthatatlanul több munkát követelt tőle, mint a társadalomban élő egyéntől, de egyszersmind valóban emberi szükségének legnagyobb része kielégítetlenül maradt. Tápláléka csak az élet fentartására szorítkozott, ruházata, lakása sem kényelemnek, sem ízlésnek meg nem felelt; élete nyugtalanságban és bizonytalanságban folyt. Robinsonnak éhen kellett volna halnia, ha elemi csapás éri

szigetét; öregségére, betegsége alatt nem nyerhetett volna ápolást, gyógyszert; embertársainak készítménye, a lőfegyver nélkül nem menthette volna meg életét. Bármily értékes javakat hozott volna létre esetleg fenmaradó munka erejével, nem cserélhette volna ki a saját szükségének megfelelő cikkekkel. Fáradtságos napi munka után a silány táplálékon kívül nem részesülhetett semmiféle szellemi és anyagi élvezetben. Annak, a mivel bírt, a mit előállított és az őt környező egész szigetnek csak azon része képviselt reá nézve értéket, a mit belőle használt vagy elfogyasztott, a többi mind értéktelen és hiábavaló volt, mert hiányzottak az emberek. És váljon más emberek érkezésével szintén csak annak lett volna értéke, a mit sajátjukból ezen emberek saját használatukra fordítottak volna? Korántsem. Megjött volna egyszersmind annak is az értéke, a mivel Robinson saját szükségletét meghaladó mennyiségben bírt, s mindkét rész olyan előnyökre tett volna szert, a minőket azelőtt nélkülözni volt kénytelen. Társul nyervén Pénteket, Robinson helyzete tetemesen kedvezőbbé vált, a nélkül, hogy Pénteknek oka lett volna panaszkodni sorsa romlásán. Mindkettő kevesebb fáradtságnak árán többnemű szükségleteit elégítette ki És Robinson példájára az emberek helyzete emberekkel összekötetésben folyton javul. Falvakat nem keres fel a vasút, színtársulat, omnibus-vállalat, kiállítás, nyomda, gyógyszerár, szobrász, festő, zeneművész és mindazon ezerféle különböző vállalat és folyton szaporodó sajátyszerű kenyérkereset, mely a központokon dús jövedelmet hajt. A míg tehát az emberek csekély számának következtében szükségleteiket csak részben elégíthetik ki, viszont a lakosok egyrészt számtalan jövedelmes pályától vagy mellékkeresettől vannak megfosztva, másrészt munkakereslet hiányában ugyanazon fáradtsággal sokkal kevesebb jövedelemre tehetnek szert, a mi ritka népességű távolabbi vidékeken a munkabérnek tudvalevőleg alacsony voltában nyer kifejezést. Viszont azonban, ha jó közlekedési eszközök nem hozták közelebb egymáshoz az embereket — miután jó közlekedés egy hatású a népesség sűrűsödésével — a munka termékei sem bírnak értékkel, valamint sok természetadta kincs egészen a semmi értéket sem képviselő puszta terekig. Mindezekre nézve az emberek sűrűbb együttlétével értékemelkedés áll be s ez fokozódik világvárosoknak minden képzelhető emberi szükségletet folyton kevesbülő fáradtsággal kielégítő csodás gazdasági szervezetéig, mely-

ben minél több lesz az ember, annál becsesebb és keresettebb lesz légióként a munka, így lesz a természeti állapottal szemben a népesebb társadalom a szabadság megvalósítója, miután a helyében értelmezett szabadság egyéni emberi céljaink minél könnyebb elérésében áll.

Váljon most már azon ténynyel szemben, hogy szabadság' anyagi jóllét és szellemi műveltség csakis sűrűbb lakossággal bíró államokban létezik és a nagyobb városok mohósággal gyűjtik fel egy pontban a vidék lakosságát, tagadható-é, hogy az emberek együtt-létének olyan productiv ereje van, mely ugyanazon munka, tőke és természeti erő mellett nem érvényesítheti magát ritka népesség, szétszórt lakosság között ?

Erre azt válaszolhatnák sokan, hogy a sűrű népesség által nyújtott előnyök és érték fokozódás a munka-egyesítésből és munkafelosztásból, továbbá a tőkefelhalmozódásból veszi eredetét, tehát visszavezethető munkára és tőkére. Elfogadva a tételt, akkor is ténynek marad, hogy ritka népesség kizárja a munka-egyesítés, felosztás és tőkehalmozódás lehetőségét is szétszórtan ugyanazon munka és tőke kevesebb vagy éppen semmi értékkel sem bír; az értékfokozódás tehát a népsűrűségtől ered. Semmiféle productiv erő nem működhetik önmagától, a tőke munkára, a munka a természet terményeire támaszkodik, s egyik a másikba átszáll, de a népesség sűrűségének közepette létrejövő tulajdonságoknak és dolgoknak értéke, mely más körülmények között nem érvényesül. Ilyen a pusztai tér értéke, minek létrehozatalához munka-egyesítés, tőkefelhalmozódás nem járult, de valamely más productiv célra irányítva meg kell lennie mindkettőnek, hogy amannak értéke is megjöhessen. Az énekes, zenész, szobrász munkát nem egyesít és nem oszt fel, művészete nem tőkefelhalmozódás, s ennek dacára, a míg productiói a fővárosban olyan értékkel bírnak, melyet palotákkal cserélhet be, a falvakon önmaga sem élhetne meg. És ez így van ezerféle fővárosi foglalkozással.

Az érték-productivitás ezen eléggé nem méltatott ténye ellen nem hozható fel ellenvetésül, hogy itt csak értékátszállásról és nem termelésről van szó, mivel egyik csak összegyűjti, a mit a másik kiad, mint a börzejátéknál, a melyben egyiknek vesztesége alkotja a másiknak nyereségét s a köz semmivel sem épül. Ellenkezőleg, a művész szobra, festménye, melyeknek létrejövetelét a ritka lakosság

megakadályozza, új termény, mely használati és cseie értékkel bír. E művek megtekintéséből, az ének és zene meghallgatásából, a megnyiben ez emberekre nézve izlésnemesítő és értékkel bíró élvezet, minden egyes épen akkora részt vészen ki magának, mintha az egész kiállításnak vagy előadásnak csak egy nézője volna, a mi megbuktatná a vállalkozást. A míg tehát a börzejátékban egyik elvesztette, a mit a másik nyert, itt senki sem veszít, de a művész sokat nyer, mert új értéket hozhatott létre. Avagy tekintsünk egy omnibus-vállalatot. A kik felszállanak mindnyájan megtakarítják azt a tőkét, a mit a ritkábban lakott utcákban kocsira költenek; viszont a vállalat is jobban virágzik, mint a falvakon, habár ugyanannyi munka és tőke fordítottatott is rá.

Visszatérve most már kiindulási pontunkhoz, senki sem tagadhatja, hogy a telek tulajdonosa nagyobb városokban előnyökre teszen szert. A dolog lényege azonban ott fordul meg, hogy a sűrű lakosság ezen értéknövelő ereje nemcsak a pusztá telkekre, hanem más értékekre is kiterjed, s ezek között nagy mértékben az emberi munkára. A telek-speculáció egyike csupán azon megszámlálhatatlan nyereséges üzletnek, melyekre élelmes embereknek a nagy városok kínálkoznak. Valamely emelkedő város pusztá telkeiből vásárolni lehet épen olyan veszteséggel járó, mint nyereséges vállalat. A fejlődés irányzatait kipuhatolni, szerencsés tappintatra van szükség, s a népesség szaporodásának, a közlekedési erek megnyíltának idejéig a befektetett toké kamatainak vesztesége magát a tokét is gyakran felemészti. A házhelyek vásárlásában épen olyan verseny jó létre, mint bármiféle vállalatokban, melyeknek egyik része jól vagy más része balul üt ki. Valamely háziúr nyereségének megítélésénél pedig a socialisták nem tekintik, a mit a többiek veszettek, a mint nem azt, a mit ugyanazon fővárosi előnyökből mások is nyerhetnek, holott nagy városban valamennyi munkás bére magasabb, a hordár, hivatalszolga vagy pinczér, az ügyes szatócs, fiakkeres, sőt a koldus is, ha emberjárta helyen foglal helyet vagy nyer alkalmazást, tőke nélkül is oly jövedelemre tehet szert, melyet számos vidéki földesúr megirigyelne. Nem egy fővárosi portásnak 4—5 ezer forintra becsülik rendes évi jövedelmét, a pinczerek házakat vásárol mik, hordárok egy vidéki napszámos napi fáradalmanak tized részével úriasan tartják családjukat. Tőkebefektetéssel pedig omnibus-, propeller-, sikló- és

gyár-vállalatok, lovarda, színház, hírlap, igen számos esetben egyetlen élelmes gondolat bármiféle teleknél dúsabb jövedelmet hajt, de ugyanakkor száz más vállalat esetleg szerencsétlen véget ér.

A városi telek természetének közelebbi vizsgálatából egy lényeges, de szintén nem eléggé méltatott különbség tűnik ki, a földbirtokokkal téve összehasonlítást. A míg ugyanis a föld termő erejét csak szűk korlátok között lehetséges fokozni, a teleknek térbeli tulajdonosságát épen nem lehet, legfelebb emeletekkel, a mi már nem ott, hanem távolabb esik; mégis ennek daczára a szolgálat, a mit az ily tér teljesít, nemcsak a házbirtokosra, hanem mindenkire nézve, a ki igénybe veszi, vég nélkül megtöbbszöröződik a népességgel. Egy főváros központján a lakos ugyan magasabb bért fizet, de összes szükségleteit közvetlen közelből a legváltozatosabb igényekhez mérten elégítheti ki, többet lát, tapasztal és nagyúri hajlamait érvényesítheti. Az üzlet, mely e pontokon foglal helyet, annyira nyereségesnek ígérkezik, mint máshol nem. A központon székelő kereskedelmi és ipari vállalatok tulajdonosai rendszerint azon polgárai a városnak, a kik legtöbbször vitték, nemcsak azért, mivel csupán ők bírják fedezni a magas boltbért, hanem a miért központi üzlettel bírnak. A vendéglős, bérkocsis, kinek itt van állomása, az elhaladó omnibus, hordár, colporteur mindnyájan élvezik a járt hely fokozódó értékét. Ennek következtében az állam, mely a szociálisták kívánsága szerint a városi házakat kisajátítaná, szintén csak magas bért volna kénytelen venni, ha csak egyes polgároknak kiváltságokat osztogatni nem akar. A vidéki lakósokon elkövetett méltatlanság nélkül ő sem könnyíthetne tehát a fővárosi lakósok sorsán.

Mindazonáltal tény, hogy nagy városok háztulajdonosai szerencsésen választott kiváltságos helyzetben vannak, s a városi telek birtoka nem hasonlítható a vidéki földtulajdonhoz sem. Az államnak kétségtelen feladatát képezi, hogy ezen egyszer megszerzett előnyöknek végnélküli fokozódását lehetőleg mérsékelje s az alsóbb osztályokra eső hátrányait enyhéztesse. E célra szükséges a város területén új központokat teremteni, utcákat nyitni, a város terjedelmét növelni, ugyanakkor a közlekedés olcsóságáról gondoskodni, aként, hogy a munkások esetleg a közeli vidéken is lakhassanak, s mindenek felett a munkás-lakások egészségügyi követelményei felett örködni. Dó még ezen javításoknak is bizonyos határt szab azon kö-

rülmény, hogy általuk a főváros munkásokkal halmoztatik el, a munkabér tetemesen alászáll és munkásválságok zavarják meg a természetes fejlődés által mindig legbölcsebben megalkotott összhangot.

Mindezekből pedig az tűnik ki, hogy a nagyobb városok házbirtokosainak kiváltságát képező előnyöket a lakosság minden rétegére kiterjedő előnyök kísérik, azokat, mint ezeket, állami hatalommal megszüntetni nem volna célszerű, de nem is volna lehetséges.

Vessünk ezek után egy tekintetet a socialista ostrom legfőbb tárgyára, a tőkére.

A míg ezen elmékedéseket papírra tettük, akadt kezünkbe egy legújabbban megjelent francia Franciaország nyomoráról a 19. század végén. E komoly igényű dolgozat a többek közt így panaszkodik: A jelen nemzedék biztonságának és boldogságának elvesztét siratja. Hamis fényűzés, költekezés, anyagi és erkölcsi fejtelenség mind olyan társadalmi szervezet szülötte, mely meg van hamisítva kiindulási pontjában és végcéljaiban. Politikai és gazdasági rendszer az egyenlőtlenségre alapítva, törvények a valóságos egyenlőség romlására, miután a munkás népet a tőke mindenhátóságának szolgáltatják ki, minden monopólium, minden kiváltság egy lelkiismeretlen osztály kezében, mely nem engedelmeskedik más szabálynak, mint kapzsiságának; válságok, átalakulások, melyek ellensúlyozzák a termelést, felhágatják az első rendű szükségletek árát és nyomorba döntik a munkást; a pénz állati szeretete lett mozgatója minden cselekedetnek s elnyomta a lelkekben a hazafiságot és nemesebb ösztönöket, melyek fajunkat jellemzik. Az elégtelenség általános, a hitel megingott, a bukások szaporodnak, a műhelyek elhagyottak, a munkás kenyér nélkül van . . . Kenyér nélkül! . . . minden embernek egyenlő joga enni, mert egyenlő joga élni; s mégis sokan halnak el éhen közöttünk . . .

Ez-e hát, a mire kérkedve hivatkoznak, a társadalmi egyen-

Ilyen vége kellett-é lennie annak, a miért atyáink harcoltak, a kik hitvallásnak mondták ki a testvériség eszméjét és az emberi jogokat törvénykönyvünk homlokára írták?

Az ő kielégíthetetlen kapzsiságával —mond tovább a socialista író — az ő nyers zsarnokságával, az egyenlőség iránti undorával, a polgári osztály egy század óta egész viharát gyűjtötte föje fölé a

haragnak és gyűlöletnek, mely ki fog törni a többé-kevésbé közel jövőben. A kezei között levő hatalom hovatovább elviselhetetlenebbé lett a munkás osztályra nézve. Az ország belefáradt, hogy pénzét folyton az apró és nagy bank- és budget-bárók zsebeibe dobálja.

Az író majd közelebről is körülírja gyűlöletének tárgyát. A polgári osztálynak nevezem — úgymond — a sors urait, a kiknek a proletárok alá vannak vetve, a kiknek akaratahoz vannak lánczolva; azon embereket, a kik a toké birtokában vannak, szolgálatjukban tartják az ipart, tetszésük szerint elégítik ki szükségleteiket s a maga teljességében élvezik a jelent. Polgárságnak nevezem a birto-kosokat a leggazdagabbaktól, a városok uraitól a legkisebbekig, fal-vaink arisztokrátiáig.

Íme ily hangon írott s folyton gombamódra szaporodó művek adnak kifejezést ama társadalmi forrongásnak, mely szerteszét munkáskongressusokkal, munkaszünetekkel, dinamitmerényletekkel igazolja komoly jellegét.

Sajátságos átalakulás!

A harc az állami mindenhatóságért Európa államaiban hosszú időközön keresztül a dynástiák, a papság és nemesség között folyt, mígnem e két utóbbinak erejét az állandó hadsereg által és a polgári osztály felnevelése útján megtörték az absolut dynástiák. Erre a megizmosodott polgári osztály az úgynevezett harmadik rend egy századdal ezelőtt erejének és jogosultságának tudatában elseperte hatalmi polczáról a franczia forradalom alatt mindeniket. És íme az első és második rend hatalmának megtörése után most egy század múlva a negyedik rend: a munkásosztály forrong és szervezkedik, hogy megdöntse a harmadik rendnek rá nézve immár elviselhetetlenné vált zsarnokságát, s összes civilisatiókat egy mindeniknél nagyobb szabású ádáz harcczal fenyegeti, melynek célja eltörölni a földszinéről mindent, a mi egyik embert a másik fölé emel, s a valódi egyenlőséget meghamisítja.

A sok mindent maga alá foglaló emberi jogok nevében foly a küzdelem most is, habár nem annyira eszményi alakban, mint egy századdal előbb, mert az idézett socialista is azon tételben összpontosítja indokolásait, hogy mindenkinek joga van enni, miután joga van élni. Egy századdal előbb a szólás, sajtó, lelkiösmeret, munkaszabadság, most az étkezési szabadság ugyanazon országban a jelszó

Előbb a törvények előtt, most az ételadagokban követelnek egyenlőséget. Minthogy pedig a jó falatokat a tőke birtokosai kapkodják el úgy, hogy másoknak a sovány falatokból sem jut, a cél mindenek felett megtörni a tőke hatalmát, mely munka nélkül egyesek kezei között halmozódik föl, megbuktatja minden téren a kisebb vállalkozásokat, s rabszolgájává tesz mindenkit, a ki munkája után él.

E súlyos vádakkal szemben csak a tőke természetének szigorú vizsgálata adhat a harcz jogosultsága felől teljes fölvilágosítást.

E vizsgálatból meggyőződünk csakhamar, hogy a tőkének valódi természete önmagában távolról sem a növekvés, hanem a pusztulás: hogy a tőke nem ellensége a munkásnak, hanem legfőbb gyámla; hogy a tőke erejének megtörésével, egész polgáriadosásunk törik meg, s épen azokat sújtáná a legmélyebb nyomor, a kik leginkább el vannak keseredve ellene.

Tőkének nevezünk némi eltéréssel a divatos felfogástól, mindent, a mi bárminő emberi szükséglet kielégítésére vagy erre célzó dolgok előállítására alkalmas és mint ilyen értékesíthető. Toké az emberi munkaerő, minden szerszám, gép, a minek segítségével, minden anyag, a miből javakat termelhetni. Toké az eleség, a mivel ember és az ő szolgálatára rendelt hasznos állat él; a ruházat, melylyel testünket fedjük vagy cziczomázzuk: a bútort és ház, melyben lakunk; az utak, középületek, melyek közhasználatban vannak. Tőke végül a fennebb elősorolt összes javak képviselője, s a köztük szükséges cserének lehetővé tételére: a pénz.

Mindannak, a mit felsorolánk, rendeltetése, hogy elhasználtasék és kikerülhetetlen végzete, hogy emberi tevékenység hozzájárulása nélkül elpusztuljon. A gép, eleség, ruházat, ház idő folytán önmagában tönkre megy. Ruházatot a divat, bútort, gépet, lakást az idő foga, új találmány, jobb berendezés változtat meg értékében, nem is szólva ezúttal az elhasználás mindent felemészítő tényezőjéről.

Váljon a pénztőkének mindezekkel ellenkező volna-e természete? Már elméletileg is merőben lehetetlen, hogy a pénz, mely csak a többi javak képviselője hivatott, önmagában semmiféle emberi szükségletet ki nem elégít s minden érdeme csak abban rejlik, hogy általánosan elfogadtatván csereeszközül, közvetíti a javak kicserélését, — lehetetlen mondjuk, hogy a pénznek önmagától növekedő természete volna akkor, a mikor mindennek, a mit képvisel, sorsa a

pusztulás. Tényleg a pénz, még legbiztosabb alakját, a nemes fémét érte is alatta, nemcsak kopik és elvész, hanem a mi döntő momentum, a polgáriásodás előhaladtával tetemesen veszíti értékét. A ki egy félszázaddal ezelőtt családjának biztosítására egy félmilliót gyűjtött, mely azon időben 6%-százalékkal 30 ezer forintot kamatozott, a nyugati államokban ma már elvesztette fele vagyonát, mert ugyanazon pénztőke 3 százalékkal csak 15 ezer forintot jövedelmez a család számára. Sőt ennél is nagyobb csapás érte a családot, mert ugyanezen idő alatt a munkadíj értéke a tőkével szemben meglepőleg felhágott. A múlt század végén még, a mint említők, Kolozsvárt 10—12 kr volt a mezei napszám ára, a mi ma 90 kr és 1 forint. A ki tehát akkor 1000 frtnak kamatjával a maga céljaira másokkal 500 napon át dolgoztathatott, ma, ha a kamat ugyanakkora volna, csak 50 napszámot vehetne igénybe. Minthogy azonban a kamatláb is kisebb, az amakkor tekintélyes pénztőke majdnem megsemmisült e tekintetben kezei között. A limitációk szerint ezen időkből 10—12 frt volt a jó szakácsné évi bére, s a ki úgy gondoskodott utódairól akkor, hogy a háznál rendes szakácsnét tarthassanak, ma arról győződne meg, hogy ugyanazon tőkének jövedelmeivel a ház szolgáltatásban a főzőné egy hónapig sem éri be.

Mi növelheti meg tehát a tokét, ha minden: az idő, használat, fogyasztás, sőt a civilizáció is egész kétségtelenül az ő pusztítására törekszik?

Felelet: a tőkét csak az növelheti, a miből a tőke lesz, t. i. a munka.

Százezer forintom magától nem nő meg a ládafiában,” sőt bizonyosan apad értékében. Arra, hogy gyarapodhassak, legelső sorban ki kell osztanom az egészet munkásemberek között, hogy azok a munka termékét adják érte cserébe, s a körültekintés, belátás mérvéhez képest, lehet veszíték, lehet nyerek a cserén, de az, a kinek munkáját megjutalmaztam vele, semmiféle esetben sem veszít. Mondjuk, gyárat, házat építetek vagy kamatozásra adom a tőkét. Mindenkép munkával cserélem el és az elvesztés esélyeinek teszem ki. Ha gyárat építetek, a tervező, vállalkozó, építő munkások, az anyag előállítói, berendezéshez a gépek készítői, később a foglalkozó munkások között kerül kiosztásra a tőke, s rajtam kívül legfeljebb az építési vállalkozó veszíthet a cserén, de a kik minden fokon a valódi

munkát végzik, legkevésbé vannak kitéve a veszteség esélyeinek. Ha házat építtetek, az építő munkásokon kívül a bérlők végeznek valamely foglalkozást a bérösszegnek megfelelő és pénzzel becserélhető productumok előállítására végett. Ha magam használom a házat, fogyasztom a tőkét, s csak azon esetben nem veszítetek, ha megfelelő munkával pótolom a veszteséget. Ha takarékpénztárban kamatoztatom, az intézet azoknak fogja kikölcsönözni pénzemet, a kik a társadalom különböző rétegeiben munkával a kikölcsönzött értéknél magasabb értékű productumokat hoznak létre, s ezen érték egy részét, mint kamatokat beszolgáltatják. Ha első fokozaton bankár vagy uzorás veszi is kölcsön az intézettől a pénzt, a végső vonalban mindig csak munkát követel az önmagáért, mert az Ő segítségével nem állítatván elő semmiféle érték, elfogyasztás után sem maga a tőke, sem kamatai többé nem kerülhetnek vissza. Magának a börtörnek árulalmzásai is ezen végső tényezőn alapulnak. Hausse a munka zavartalan működésének és az előállított fogyasztási cikkek előnyös kicserélésének reménye, Baisse a munkában bármi oknál fogva beálló zavar és a termények cseréjében fenyegető veszteség. Bankok, vállalatok részvényei mind a munka és termékének cseréje körül felmerülő esélyek befolyása alatt állanak, sőt az állampapírok árfolyamán is az dönt, hogy a polgárság munkájából az adótan a kamatok fedezetére szolgáló rész minő esélyeknek van alávetve ?

Képzeltető ugyan a tőkének más forrásból eredő növekedése is, s ezek között egyiket, az élénkebb forgalom okozhatja, de ez csak alárendelt szereppel bír, s az előny, a melyet a telektulajdonosoknak nyújt, egyszersmind a társadalom minden rétegére kiterjed. Lehetséges továbbá, hogy börze-, sors-, szerencsejáték által, vagy más úton vonja magához egyik tőke a másikat, de ez csak átszállása a már meglévő tőkének s a munkást, a ki termel, s nem csak költ, ezen jelenség nem érdekelheti, miután rá nézve közömbös, hogy a meglévő tőke miként cserél urat; ha pedig érdekelné, akkor tovább kutatva a csere is csak az ő javára szolgálhat, miután a toké mindaddig vándorol, a míg pazar kezekben jár, s legtöbb esetben csak akkor áll meg, a midőn munkások közbejöttével új productióra fordítottatik.

Bátran állíthatni tehát, hogy a tőke növekedésének legfőbb, majdnem egyetlen forrása, a munka, ha nem iá épen a tőkebirtokos,

de egyáltalán emberek munkája. Tőke és munka tehát a legszorosabban egymásra vannak utalva, egyik sem létezhetvén a másik nélkül. A kis iparos sem kezdhet egyáltalán foglalkozást műhely, szerszámok és akkora toké nélkül, mint a mennyi az előállítandó iparczikkek anyagához és addig, a míglen készítményeit értékesíti, maga és családja fentartására szükséges. A mezei napszámos bérében a földbirtokos előlegezi a termés értékesítéséig a tőkét, a gyermekek felnevelésében pedig a szülők, mígnem az utódoknak munka útján és ismét csak munka által, mert terjesztés nélkül a tudomány is holt kincs, — a szerzett ismeretek az eredeti befektetést ismét visszatérítik. Ha egy hirtelen csapás által megsemmisülne minden tőke, megsemmisülne vele az emberiség, mert nem volna többé, s az emberiség nem is teremthetné elő, a miből keresztül élje a holnapot.

Viszont a tőke nélkülözhetetlenül rá van utalva a munkára. A tőke, miként már láttuk, fogyasztási cikkekből állván, természet-szerűleg rendeltetése az apadás. Arra, hogy fenállhasson és esetleg növekedhessek, feltétlenül arra van kényszerítve, hogy folyton reprodukálja, újraterejtse önmagát a munka által. A tőkebirtokos kénytelen vállalatokban forgatni tőkéjét vagy kikölcsönözni, hogy mások forgassák saját kisebb-nagyobb vállalataikban, de mindenként és bármi téren munkával, illetőleg új termékekkel váltsák fel. Világos- tehát, hogy a productióra a tőkének a legáldásosabb hatása van. Minél több a toké, annál nagyobb a kereslet a munka után s annál több ember nyer foglalkozást, annál inkább emelkedik a munka értéke. A tőkefelhalmozódás tehát nem csapás, hanem a munkából élőknek legfőbb érdeke, mert e tőkének élete tulajdonképpen a munkáskezeken fordul meg, közöttük minél többször feltétlenül ki kell, hogy osztassák és minél nagyobb tőkemennyiség kerül kiosztásra, annál kedvezőbb a munkás sorsa.

Természetes, hogy a ki a tőkét saját rendelkezése alá akarja vonni, annak dolgoznia kell vagyis a munka termékét adnia érette cserében. E cserénél a nyereség alkotja a kamatot, s ha a csere mindig előnyös a tőkepénzesre nézve, a tőke megnövekedik, de balgaság feltenni, hogy valamely cserénél mindig csak az egyik fél és kizárólag a tőkepénzes nyerhetne. A tőke becserélése munkával, azaz javakkal vagy mondjuk szükségleti cikkekkel, nem egyéb, mint a köznap életben és annyiféle alakban előforduló vásár, mely tudvale-

vőleg kettőn áll. E vásár mindig egy természetű akár pénzünkkel egy kalapot veszünk, akár a kalapok elkészítéséhez a munkaerő felett alkuszunk. A vásárban rendszerint vevő és eladó egyenlő rangban állanak, s helyesen ítélve meg az ügyletet, a legtöbb esetben mindkét fél nyer benne. Egyik megszerezte az alkalmas cikket kielégítésére szükségleteinek, a mely célra a pénztőke önmagában teljességgel nem volt használható, a másik fél pedig olyan munkát értékesített, a melynek vásárlók nélkül kevésbé vehette volna hasznát. Ha a vásár nem volna mindkét részre nyereséges, egyik félnek hiányoznia kellene arról. Annyi azonban mindenkép bizonyos, hogy minden vásárhoz tőkére van szükség egy részt pénzben, más részt termékekben vagy munkaerőben.

Már most a szocialisták konokul állítják, hogy a tőkének ezen cseréjében az egyik fél mindig vesztes, az t. i., a ki a munkát vagy annak termékét adja, miután a munkás élete fentartása végett kénytelen a vásárral, míg a tőkepenzes nem az. E feltevésnek ugyan már azon közgazdasági igazság is ellene mond, mely szerint kereslet és kínálat két különböző oldala azonegy dolognak, miután ugyanazon piacon minden eladó egyszersmind vevő és megfordítva. A tímár bőrt ad el, hogy csizmát vagy kabátot vehessen, a gyáros munkaerőt vesz, hogy azt a productumban ismét eladhassa. Minél magasabb árban tartja a tímár a bőrt, annál drágább a csizma és minél magasabb a munkabér, annál drágább a gyári áru. De lépünk mindazonáltal a szocialista argumentumok terére. E szerint a tőke, gyári és másnemű nagyobb vállalkozásokkal megfojtja a kisipart s megfosztja a munkást annak lehetőségétől, hogy készítményeit maga bocsássa áruba s a nyereség is ő neki jusson. A munkást pedig a megélhetés vaskényszerűsége arra utalja, hogy a tőkét potom áron szolgálja.

E feltevés csak akkor válhatna be valóságnak, ha a tőke nem volna utalva arra, hogy munka által szakadatlanul reproducálja önmagát, s ha e munkaerő nagyobb mennyiségben kínálkoznék, mint a mennyi szükséges ahoz, hogy a tőke folytonos cseréje termékekkel fentartassék.

Azt már láttuk, hogy a tőke önfentartás céljából csak a munkából élhet, de ha közelebbről vizsgáljuk ezen reproductió menetét, arról győződünk meg, hogy ezen újra termelés nem csak egyszeres, hanem a tőke nagyságához és a csere élénkségéhez képest évenként

többszörös s a míg az év végén talán megnövekedve, talán megapadva csak egyszeres alakjában marad fen a kibocsátó kezei között a tőke, a munkások között többszörös alakjában szerepel. Ha például 10 ezer forinttal kezdek valamely gyárüzemet s ennek megfelelő árúért az évnek már három első havában ez összeget munkadíjra fizetem; az árúkat értékesítvén, ez évben még háromszor adom ki ugyanazon összeget, s így a munkások kezei közé megfelelő munkáért 40,000 forint kerül. Ellenben magam, a vállalkozó az év végén is csak az eredeti 10 ezer forintra és azon nyereségre számíthatok, melyet jó számítás és szerencsés conjecturák között a munkatermék visszacszerelésénél nyerhettem. A míg tehát ugyanazon toké a munkások között megnégyszereződött alakban forog, s e mellett ők a kialakult munkadíjból nem is veszíthetnek, a vállalkozónak csak egyszeres alakjában marad meg épen olyan kilátásai között a nyereségnek, mint a veszteségnek. Ha már most ehhez még hozzáadjuk, hogy a munkások közé jutott 40 ezer forint ismét más munkásokat fog arra buzdítani ugyanazon egy év leforgása alatt, hogy olyan cikkekét állítsanak elő, a melyek a munkások egyéni és családi szükségleteinek kielégítésére alkalmasok, az előbbieket pedig e fogyasztási cikkek előállítására végett ismét más és más munkásokat díjaznak ugyanazon egy tőkéből, — világos, hogy egyetlen kis tőke hosszú láncolatban ad foglalkozást, kenyeret az embereknek és egész sorozatát idézi elő a tőke eredeti nagyságának megfelelő productumoknak. Bármely úton jövedelmeztesse a tőkepénzes vagyont, ezen szerepét, mint említők, ki nem kerülheti. Ha valamely bankhoz adja a kamatozásra, innen veszik kézbe az iparosok, kereskedők, vállalkozók a kik produktív munkára fordítják. Ha egy gépgyáros vette például kölcsön, ugyanazon összeg talán ugyanazon évben többszörösen productív alkotásra indítja, nem csak e gyár munkásait, hanem a nyers anyag előállítására végett a vas és rézbánya vállalkozót, ez a bányamunkásokat, a bányászathoz szükséges szerszámok és gépek készítőit, mindhárom helyen a munkások ruházatának, bútorzatának elkészítésével, elárúsításával foglalkozó iparosokat és kereskedőket s ezeknek segédmunkásait, a munkások táplálékának előállításait, árúsítóit, ezeknek munkásait, s így tovább hosszú láncolatán a munkájuk után élő embereknek talán tízszer, hússzor annyi értékkel bíró munkatermékét hozván létre egy bizonyos idő alatt, mint a mekkora az eredeti

tőke volt. Minél gyorsabb pedig az árucseré, annál nagyobb ezen értékproductió száma, íme ebben rejlik a tőkének egyik csodálatosan áldásos befolyása.

Ne feledkezzünk meg azonban egy másik irányú hatásáról sem. Svájcban például, a hol a mostoha föld bármily munkásság daczára sem bírja táplálni a rajta élő emberrajt, egész vidékek az óragyártásból élnek, s távoli világrészeket látnak el időmutatóval. A ki ezen cantonokban az óra egyes részeit a munkásoktól beváltja, s mint kész órát a világ különböző órásainak bizonyos határidőre eladás végett kikölcsönzi, tőke felett rendelkezik, melylyel legyőz két olyan tényezőt, a mi felett a vagyontalan munkásnak nem volna hatalma, t. i. az időt és tért. Ha a tőke nem csatlakoznék ez iparághoz, a legközelebbi piacon, a melylyel a munkás érintkezhetnék, csak igen kevés órára volna szükség, s így csak néhány munkás foglalkozhatna ez iparral, de nem volna így lehetséges a munkafelosztás sem, minek folytán az órák rosszak és olyan drágák volnának, mint voltak pár századdal előbb, amikor csak egyes mesterek foglalkoztak ez iparral, s a mikor épen e miatt az órakereslet is olyan szűk térre szorítkozott, hogy csak fejedelmek viselhettek zsebórákat. A tőke ekkor segítségére jött e foglalkozásnak: felosztotta a munkát s ezzel lehetővé tette az olcsó előállítását, s ugyanakkor a sziklák közt élő iparos életének fentartására összegyűjtötte óravásárlónak az egész művelt világot. Az óragyártás alapelvén nyugszik az egész gyáriparnak ezerféle ága, ösmeretlen és soha nem is képzelt foglalkozást adván ezereknek és ezereknek, távolabbi vidékeken kutatva fel a munkás javára a fogyasztót. A falusi kovács, a ki tőke nélkül munkálkodik, egyszersmind lakatos és borbély egy személyben, s minden vidéki iparos ezermester. Minél többféle pedig az iparosnak a foglalkozása, annál kevesebb a kenyere, mert a toké nem szerez neki időt egynemű czikkek felhalmozására, s nem futja be helyette a tért a felgyűlt áruk fogyasztóinak felkeresésére, így szaporítja meg tehát a tőke az iparágak, de egyszersmind a foglalkozók számát.

Ha most végig tekintünk az egymástól így élők sorozatán és az emberi tevékenység ama sokféle ágain, melyet csekély toké is önmagáért a társadalomban felébreszteni kénytelen, alig Játszik valószínűnek, hogy a tőkével szemben a munkaerő akkora feleslegben volna, hogy a munkás osztály kénytelen elfogadni olyan díjazást, melyet a toké önkényüleg elébe szab.

Mindazonáltal ezen eshetőség sem elméletileg, sem gyakorlatilag nincs kizárva. Képzeltető csekély tőke, vagy a tokének vállalatoktól és kikölcsönzésektől való tartózkodása, s ezzel szemben felesleg kínáló munkaező. Ez egészen az illető ország viszonyaitól függ. Van mindazonáltal az e tekintetben fenforgó állapotoknak világosan beszéző jele, s ez a kamatláb. Miután a kamat azt mutatja, hogy a tőke használatáért mekkora részét kénytelen a munkás készítményeinek a tőketulajdonos részére kiszolgáltatni, a magas kamatláb, a tőke utáni keresletet és azon kényszerűség mértékét jelzi, melylyel a munka a toké szolgálatára van szorítva. A kamatláb magasságát ideiglenesen fentarthatják ugyan jövedelmes vállalkozások és nagymérvű befektetések is, a mi éppen a fennebbinek ellenkezőjét, t. i. élénk munkakeresletet jelez, de ezen állapotot egy részt maga a tőketermelés, másrészt a toké áramlása a nyereséggel kecsegtető pontokra csakhamar megszünteti. A magas kamatlábnak lehet ugyan oka a vidék néptelensége, a közlekedési eszközök hiányossága is, de ezen helyeken meg nincsenek modern sociálisták. Viszont sűrű népesség mellett lehet a politikai és üzleti viszonyok megbízhatatlansága az ok. Ez állapotot azonban fentartani a tőkének egyáltalán nem érdeke.

Mindent tekintetbe véve, a kamatláb legbiztosabban jelzi a munkások felett a tőke hatalmát. Ha a gyáros tetemes nyereséggel dolgozik, a tőke az e nemű vállalatokhoz fordul és felhágatja a munkabért, de leszállítja a verseny által rövid időn a nyereséget is s a kamatláb mindig megmondja, hogy valamely országban a termelő munkának körülbelül milyen része kecsegtetheti a tőkét, mert a mint már fennebb kimutattuk, minden kamatozó toké munkások kezén fordul meg. Minthogy azonban élénk forgalom mellett ugyanazon tőke igen sokszor fordulhat meg egy év alatt a munkából élők között, a kamat csak jelzi, de számokban nem fejezi ki a munkaező adózását a tőke használatáért. Ha ugyanis egy bizonyos tokét, melyért 4 százalék kamatot fizetek, vállalatomban egy év leforgása alatt négyszer forgatok meg, természetesen a tőkének egyszeri reproductiója termékekben nekem csak egy százalékba került s így a megfelelő munkának egy százaléka fedezi a kamatot, ha ellenben egy évben csak egyszer forgathatom meg a tőkét, a végzett munka 4 százalékát kell a kamatra fordítnom, s így a munkás is csekélyebb javadalmasban részesülhet. Vagy még közelebről tekintve e jelenséget. Fel-

téve, hogy ezer forinttal, mely 6 %-ot követel, a köszénbányában havonként 2 ezer métermázsa szenet állítatok elő, melyet következetesen elárusítván, egy évben 12 ezer forintot veszek be. Ezen bevételből csak 60 forintot kell fizetnem a kamatba, s így ezen célra az egy évben 400 fjt bérért dolgozó munkás jövedelméből csak 2 forintot kell visszatartanom. Ha azonban ugyancsak ezen egy ezer forinttal földet művelek, melynek termékében csak egyszer forgathatom meg a tőkét, a 400 fjt munkabéren vagy ennek hozadékán 24 fjtot kell vennem a kamatba, s e mellett a mellékkörülményektől eltekintve ugyanazon összeggel csak egy tizenketted részét foglalkoztathattam a köszénbányánál alkalmazott munkaerőnek. Egy tisztán földműves országban tehát az élénk termelésű és gyors cseréjű iparos állammal szemben hasonlíthatatlanul nagyobb tőkére van szükség ugyanakkora munkaerő foglalkoztatására, s nem tekintve, hogy még ezen alkalmazás is az évnek csak bizonyos szakára szorítkozik, még ugyanazon kamatláb mellett is többszörösen magasabb kamat nyomja a munkát. Minthogy azonban még a befektetés eredménye is bizonytalanabb és a tőke kereslete is nagyobb, rendszerint a kamatláb is magasabb. Ezért mondók, hogy a kamatláb csak jelzi a tőkének a munkán fekvő terhét, de annak nagyságáról nem ad tiszta fogalmat. Bizonyosra vehető azonban, hogy csak igen csekély különbség is a kamatlában tetemesen megtöbbszörözött mennyiségben veendő fel a munkás osztály terhére vagy könnyebbségére.

Már most ezen közgazdasági igazsággal szemben mit tapasztalunk?

Azt, hogy a nyugati államokban, a hol a gyáripár a legfejlettebb, az áruforgalom a legélénkebb, a legalacsonyabb a kamatláb, tehát a munkásosztálynak azon megbecsülhetetlen előnyökkel szemben, melyekben a tőke jóvoltából részes, legkevesebb oka van arra, hogy a kamatok miatt a toké zsarnoksága miatt panaszkodjék. A nemzetgazdasági erők és ellentétes érdekeknek hatalmas harcza itt hat a legsodálatosabb módon az emberi munkaerő javára, mert nemcsak azért lesz nagyobb a munkakereslet, mivel nagy a jövedelmezést kereső milliók száma, hanem minél nagyobb jövedelmet kergetnek e milliók, annál gyorsabb az áruk cseréje s ennek következtében minden egyes millió hevesebben többszörözi a munkás kezei között önmagát, még pedig aként, hogy a munkást e megsokszorozódott milliókért is csak egy milliónak kamatja nyomja. Egy vállalat pél-

dául, mely a termékek folytonos elárúsítása mellett tízszer képes megforgatni 100 ezer forintot, mely után 3 százalékot fizet, azon helyzetben van, hogy a 300 frt fizetéssel alkalmazott munkás terhére egész éven át e czímen csak 90 krt számítsion fel. Ezen 90 krral lehetségessé van téve ezen vállalatnak, hogy egy embernek egy egész éven át kenyeret adjon. Szigorúan véve tehát a munkásnak az Ő 300 frt alapértéket képviselő productumain felül egy év alatt még 90 kr értéket kell termelnie azért, hogy a tőke neki foglalkozást ad, hogy a toké segítségével fentarthatja életét. Hogy ezután a munka productuma milyen üzleti viszonyok közt értékesíthető, vájjon az eredeti vállalkozó nyer-e vagy veszít rajta, ez a gyártulajdonos élelmességén, szerencsésjén kívül számos tényezőtől, találmányoktól, a mutatkozó szükséglettől, a piacra kerülő productum mennyiségétől, szóval mindazon közgazdasági okoktól függhet, a melyek hol válságokat, hol lendületet idéznek elő a termelésben, de az mindenkép bizonyos, hogy azon esetben, ha e 90 kron felül a munkás keresményén a vállalat állandólag sokat nyerhetne, természetszerűleg, az éhez hasonló vállalatokra irányulna minden tőke, mely kevesebbel beérni kénytelen, s rövid vártatva a verseny ezen ág nyeresményét is a kamatok körül ingadozó rendes színvonalra szállítaná le.

Ilyképpen ott, a hol a kamatláb olcsó, rendes körülmények között szólani sem lehet munkaerőfeleslegről, a hol pedig felesleg nincs, viszont arról sem lehet szó, hogy a tőke önkényüleg határozná meg a munka díját. Általánosn elösmert nemzetgazdasági jelenség, hogy a nyugati államokban a tőkekamat folyton esésben, a munkadíj rohamos emelkedésben van. Levi Leone 1851-től 1883-ig egy munkáscsalád évi átlag jövedelmének emelkedését 650 írtól 1.036 fitra teszi. Giffen Róbert pedig 1830-tól 1880-ig a munkabérnek 70 százalékkal való emelkedését mutatja ki. s Parisban a vakoló kőművesek napi munkabére 14 frk, az ipari munkások túlnyomó részének napi keresménye 8—12 frankra emelkedett, míg ugyanekkor némely élelmi cikk ára, mint a húse csekély emelkedést, másoké, mint a gabona, némi esést, néhol állandóságot, a többi szükségletek, mint a ruházat, bútorzat, gyermekneveltetés, a lakást kivéve, hatalmas árcsökkenést mutatnak, világos és kézzelfogható tanúságául annak, hogy a munka hatalma fölébe emelkedett a tőkének, s a mint azt a fejlődésnek természetes menete követeli, minden földi jónak

legfőbb forrása: a munkaerő válik legbecesebb kincsévé az emberi társadalomnak. De miként is lehetne ez másképpen, a mikor, ha azt tesszük fel, hogy csak négyszer fordul meg egy évben a társadalom kezén a kamatozásra kibocsátott tőke, akkor egyetlen milliárd 400 fjt évi fizetéssel 10 millió munkásnak ad foglalkozást!? Ha már most tekintetbe vesszük, hogy egyetlen művelt nemzetnek sincs 10 millió olyan tagja, a ki munkával keresi kenyerét, még ha a szellemi munkásokat is e számba vesszük; ha tekintjük továbbá, hogy Angliának 50—60 milliárd frankja, Franciaországnak 20 milliárdja van kölcsön kiadva csak a külföldre, s az egy milliárdot meghaladja, a mit a közelmúlt kiállítás alatt az idegenek csak Paris városába vittek, s az angol királyság lakóinak évi jövedelmét 15 milliárdra teszik, a mi 3%-kal 500 milliárd forgalomban levő tőkét jelent — könnyen eldönthető vajjon a munkaerő, vagy a toké van-e a nyugati népeknél feleslegben, s melyik fél van inkább a másikra szorulva?

Ugyde a szociálisták erre azt válaszolnák, hogy mindez csak theoria, egészen más az élet. A munkás sorsát nem elméletekből, hanem a kézügyben fekvő köznap tapasztalatokból kell megítélni, s ekkor meggyőződünk róla, hogy a jelenlegi iparszervezet, melyben senki sem állít elő olyan terméket, a minek maga hasznát vehetné, mély nyomornak és a szenvedések lánczolatának forrása. Lassale és Marx szerint a tőke leleményessége kifogyhatatlan a munkaerő feleslegessé tételében és az alkalmazott erő kiaknázásában. A végtelenül szaporodó és többnyire szabadalmazott találmányok biztosítják a tőkepenészekből alakuló társulatokat arról, hogy kevés munkaerőt alkalmazva nagy nyereséyekre tehessenek szert, a furfangosán kieszelt munkakímélő gépek pedig kiűzik a műhelyből a munkást, s kivesszik kezéből a kenyeret. A munkaidőt ugyan leszállították néhol, de ez mit használ, ha a munka intenzivebb és fárasztóbb? Ezelőtt egy munkás egy szövőgép mellett dolgozott, de a mióta a szövőszéket gőz hajtja, hármát, négyet igazgat s a gép szédítő sebessége sem itt, sem máshol pihenést nem enged, a figyelmet folyton lekötvén, a munkás idegeit meríti ki. Ezelőtt a szorosan vett kenyérkereset csak a családapát vette igénybe, most a nők és gyermekek is gyári robotra járnak. Ezelőtt a békés polgári foglalkozást legfelebb háborúk zavarták meg, most gazdasági válságok, váratlan nagyszabású tönkök egyszerre százakat, ezereket sújtanak ínséggel.

Ime ezek rövidre fogva a szociálisták főbb panaszai, melyekre nem lesz felesleges szintén csak röviden megjegyezni, hogy találmányok és gépek csak ideig-óráig képezhetik egyesnek vagy társaságoknak jövedelmes kiváltságát, de azután az egész emberiség jótévői lesznek. Gőz, villany, könyvnyomdászat, mechanikus szövőszék, varrógép stb. a társadalomnak épen azon osztályaira hozott áldást, melyeknek nem volt módjukban jó ruházatot viselni, könyveket olvasni, éhség idején idegen országok terményeivel életüket fentartani. Statisztikailag bebizonyított tény, hogy a találmányok nemhogy megapaszították volna, hanem a mely iparágakban alkalmaztattak, megszaportították a munkával foglalkozók számát, s társadalom, mely nem jutalmazná a találmányt, s nem nyújtana ösztönzést szabadalmakkal azok létrejöttére többé nem haladó emberek, hanem az életet tengető állatok társasága volna. Gépek mellett a munka kétségtelenül kimeríti a foglalkozót, s való, hogy a haladás izomerő helyett mindinkább az idegerőre támaszkodik, de épen abban rejlik egyik érdeme, hogy a társadalom alsóbb rétegeinek is széles körben nyújtott módot arra, miszerint mint valódi ember nemcsak anyagi, hanem egyszersmind értelmi erejüket is érvényesíthessék, s azt a szociálisták sem tagadhatnák, hogy a hol magasabb képzettség, kiváló ízlés, éber figyelem követeltetik a munkában, rendszerint a díjazás is előnyösebb. A nők és gyermekek munkájával kétségtelenül sok visszaélés fordulhat elő, a mint a hűbéri korban a férfiak is viseltek igazságtalan igát, de az viszont ismét való, hogy csak a polgáriasodás teremtett nők és gyermekek által végezhető ipari foglalkozásokat, s bizonyára kedvezőbb az olyan család helyzete, melyben a gyermekek is pénzt hozhatnak a házhoz, mint a hol az atyát érő csapással az egész család pusztul. Bizonyos gépszerű egyoldalúság s e miatt válságokban a csak egy-nemű foglalkozáshoz értőket sújtó ínség, kétségtelenül árnyoldala civilizációknak, de ezzel szemben nincs bebizonyítva, hogy a szociálisták által magasztalt kisiparban a bizonytalanul bevetődo megrendelésekre váró s napot nap után tengető kisiparosok között együttvéve nincs-e nagyobb és nyomasztóbb munkafelakadás és nyomor? A tőke a végső erőfeszítésig nem hagyja bukni vállalatát s a hitel erejével átgázol a pillanatnyi zavarokon a nélkül, hogy a munkások a fenyegető veszedelmet éreznék, de a magára hagyatott kisiparos erőtelenségében a kereslet hullámválásaival nem birkozzhatik meg. A középkor úgynevezett „szí-

lárd” ipari szervezete csak a múlt homályában látszik ugyan oly erősnek a mindenféle ingó keretben, de ha az is lett volna, korunk iparos-osztályával nem tűr összehasonlítást, miután akkor a lakosságnak szerfelett csekély része, második aristocratiája foglalkozott csak iparral, s a mai, világrészek számára munkálkodó, tömegekben gyártó és tömegeket foglalkoztató iparos-államoknak még nyoma sem volt.

Ha a nyugati államok munkásai sorsukat igazságosan kívánják megítélni, akkor vándoroljanak el Európa félművelt államaiban élő kartársaikhoz, a kik talán egy szép kis földterület és kunyhó birtokában, de nem mint az angol munkások az ezer fírtot meghaladó évi keresmény-nyel, hanem 50—80 írttal tengetik át az egész évet birkájukkal, sertésükkel egy vaczokban élve, reggel, délben, este a máié képében egyetlen olyan tápanyagot fogyasztva, melyet a francia szocialista ehetetlennek tart s a háziállatjának dob. Avagy keressék fel a még ennél is szegényebb, elszórtan havasokban, ronda falvakban élő nap-számosokat, kik nyáron át az alvidékekre ereszkednek le kenyérért, télen pedig 10 kr napi bérért is hasztalanul ajánlanák fel parlagon heverő munkaerejüket. Lehet, hogy sociálista felfogás szerint a szabad természet ezen lakója, a gyár fojtó levegőjében görnyedő munkásnál boldogabb, miután Rousseau óta szokás azok részéről, a kik nem részesek benne, magasztalni az olyan állapotokat, melyektől az emberiség közös egyértelműséggel megválni törekszik; ha azonban nem a nagyobb jövedelemben, ruházatban, lakásban, élelemben és a műveit embert megillető élvezetekben rejlik a jobblét, akkor elesik jogosultsága a panasznak a miatt, hogy a toké kizsákmányolva a munkaerőfelesleget, a munkásnak csak a legszigorúbb megélhetés feltételeit adja meg és nyereségeiben nem részesíti, mert bizonyos, hogy a legnyomorultabb nyugati munkás többet élvez, jobban él és ruházkodik, mint falvaink lakosságának túlnyomó része, mely sociálista lapokat nem olvas és nem segít, hogy nyomorának hangot adhasson, congressusokat nem tart és nem sztrájkol, vagy jobban mondva az év nagy részében önkénytelenül munkaszünetet tart, mert nincs a kitől bérfőlemelést, de bár munkát, foglalkozást követeljen; nem léteznek szükségletei s az ócsárolt tőke, melyből megkívánja a részesedést.

Váljon az olyszerű szövethozók, mint a milyen az angol mun-

kásoké, a kik csak 5 év alatt 50 millió frankot osztottak ki szűkülőködő társaik között; a különböző munkáslakházakat építő vagyonos társaságok; a Schultze-Delitsch-egyesületek ; a napjainkban csodálatosan megszaporodott és többnyire a munkásokra nézve előnyösen végződő munkaszünetek nem mind annak kézzelfogható bizonyítékai, hogy a tőke többet juttat a munkásnak, mint a mennyi életének fentartásához okvetetlenül szükséges, máskülönben mely pénzforrásokból élnének a munkások a szünetek alatt s minő vagyontól tarthatnák fen hatalmas egyesületeiket?

Az európai munkásnak lakása, ruházata, táplálkozása, gyermekeinek neveltetése, ezen segélyegyletek mind épen ellenkezőjét jelentik ama föltevésnek, mintha a szegény embernek végzete volna még szegényebbé válni. Hiszen nem kívánható a tőkétől, mely maga is megtakarított munka, hogy a midőn megsegíti édes testvérét, a munkát, s jót tesz a nemzeti termelés minden ágában, épen csak a tőketulajdonosnak ártson. Nagyobb tőke, nagyobb gazdasági erőt képvisel, s ezen erő nemcsak a terményeknek, hanem önmagának is megszaporítására tör. Az ideges mohóság, melylyel korunk pénzt kerget, a visszaélések, melyekkel ember gyöngeségeit, pillanatnyi szorultságát a toké a lelkiismeretlenségig kizsákmányolja, e századnak kétségtelenül egyik visszataszító jellemvonása, s habár nemzetgazdaságilag nem áll azon axióma, hogy a létért való küzdelemben az erősebb győzmiután a társadalomban egyik tagnak a létele a másikétől van feltételezve, s tulajdonképpen senki sem lehet legyőzött; de a javak megosztásában s a jóllét fokozataiban nem várhatni egyenlőséget, a míg tehetség, kincsszomj, élelmesség, munkakedv és szerencse közt mnr« egyenlőség.

Egy igen fontos társadalmi jelenséget azonban ezen egyenetlenség megítélésekor soha sem szabad szem elől téveszteni, s ez abból áll, hogy az emberek aránylag igen csekély részének szenvedélye pénzre halmozni a vagyontudatának kedvéért, hanem az óriási többség vagyont gyűjt, hogy kevesebb fáradsággal nagyobb kényelemben élhessen, s esetleg gyermekeit neveltethesse, a kik szintén csak fogyasztók a társadalomban ezen idő alatt. A tőke szükségleti cikkekből vagy ezeket képviselő pénzből állván, rendeltetése a fogyasztás, illetőleg a szakadatlan átszállás azoknak kezéről, a kik kevesebbet dolgoznak és többet élveznek, azoknak kezei közé, a kik dolgozni

tudnak és akarnak, de e mellett takarékoskodnak is. A mint a productiv munkára épen a társadalom fogyasztó részének és a kezén levő tőkének felszaporodásával alkalom nyílik, a vagyon átszállása is megindul előbb az iparos és kereskedő polgári körökre, s onnan az egyszerű munkásokra.

A történelem egész fejlődése ezen állítás mellett bizonyít. A nép alsó osztálya legelőbb rabszolga, azután jobbágy és később önálló szabad munkás lett. A polgári osztály: iparos, kereskedő és bankár előbb a társadalomnak lenézett, igen csekély számból álló kasztja, mely furfanggal, vesztegetéssel, önmegalázással tartotta fen harczos nagyurak várkastélyainak közelében életét, majd kiváltságokra tettek szert, maguk is várfalakat emeltek s a városokban kiindulási pontjait alkották meg annak a világtörténelmi nagy átalakulásnak, melyet a civisekről civilisationnak, polgárisodásnak nevezünk, mígnem a társadalomból mindig szélesebb köröket ölelvén fel magukban, uraivá lettek az államnak, létrehozván világszerte az újabbkori alkotmányosságot, mely törvény előtt minden embert egyenlővé, saját egyéni céljainak megvalósítására szabaddá tett. A rabszolgák ezrei felett élethalálnak urai, a történelmi nábobok, az a néhány dúsgazdag, a kiknek kezén egykor a nemzeti vagyon forgott, eltűntek a föld színéről, mint a geológia ősszállatai; később a hűbérurak, majd az apród- és lakáj csapatoktól kísért nemes urak is letettek minden hatalmi jelvényt, kardot, fegyvert a megizmosodott polgári osztály előtt. A kíséret és házi cselédek, vándordalnokok, házi színpadok, fényes lakomák, nagy vadászatok, úri fogatok száma megapadt, de annál nagyobb arányokban megszaporodtak a munka után élő lakosság szolgálatára a bércocsik, omnibuszok, hordárok, nyilvános színházak, hangversenyek, népmultságok, lövész-, dalünnepélyek, munkakiállítások, casinók, kávéházak, vendéglők, jó szakácsnók és kisebb, de kényelmes és ízléses polgári házberendezések. Magas polczairól leszállott mindenki, csak a munkája és tehetsége után élő napszámos osztálya a társadalomnak emelkedett.

De ugyanekkor a mai társadalomban napszámosná lett majd mindenki, t. i. óraszámra meghatározott munkája után él a hivatalnok a minisztertől a napidíjasig, a katona, a művész, az iparos, az író, színész, tanár, kereskedő, bankár, sőt nagyobbbrészt a gazda is. A fizetésekben pedig bizonyos egyenlőség jött létre, a régi nagyobb

fizetések megapadtak és a kisebb állások fizetése megnövekedett. I. Napóleon alatt például 120 ezer frank volt a miniszter fizetése előbb Mazarin és Colbert Livataloskodásuk után 200 millió frank örökséget hagytak hátra, s valamennyi magasabb állás az abszoluralkodók alatt rendkívül gazdagon volt megjutalmazva. Ellenben a kisebb hivatalnokok kevés számuknak daczára kevés javadalmazásban részesültek. Kolozsvárit például a 18. században a polgármester fizetése 300 forint volt, egy tanaré 257 frt, a plébánosé 230 frt és némi természetbeli javadalom.

Eddig tehát épen ellenkezője történt annak, a mit a socialisták hisznek, t. i. a vagyonosság és jóllét a társadalom alsóbb és szélesebb köreire szállott át.

Ezen állításnak igazat adott a statistika is, melyből befejezésül idézünk néhány számadatot.

1835-ben Franciaország lakói közül 200 ezerén 35 millió frankot helyeztek el takarékpénztárakban, 1878-ban pedig 3 millió 200 ezer betevő 1 milliárd és 12 millió frankot helyezett el. Angliában pedig többnyire a munkásosztálynak, miután a vagyonosabbak vállalatokban forgatják pénzüket, 3 és fél millió könyvvel 2 milliárdja van a takarékpénztárakban. Ugyancsak Angliában, a hol a szegényügy egy század óta különös gondoskodás tárgyát képezi, 1849-ben 17 millió lakosság mellett 900 ezer ember volt a szegények házában, s daczára a lakosság növekedésének, a szegények száma következetesen alászállott úgy, hogy 1885-ben 10 millióval szaporodván a lakosság, a szegényházakban élők száma 100 ezerrel apadt. Az előbbi időkben 5 szegény esett 100 lakosra, most 3 esik, többnyire munkaképtelen. 1845-ben 148 ezer iparos és kereskedője volt az országnak. 1877-ben pedig 381 ezer 6½ milliárd bevallott jövedelemmel. Magában Angliában 14 év alatt 86%-al összesen 2 milliárd 600 millió frankra emelkedett a lakó házak értéke. Francziországban pedig a mialatt a lakosság száma csak 20 százalékkal emelkedett, 6 millió 400 ezerről 1822-től 1876-ig 8 millió 600 ezerre emelkedett a házak száma.

Foville szerint Franciaországban 1820-tól 1870-ig fejenkint a gabona fogyasztása megháromszorozódott s egyéb növényi tápszeré 20, az állati tápszer 30, az italok fogyasztása 80 százalékkal emelkedett.

E néhány szám is eléggé igazolja, hogy az eszmének és munkaerőnek, szóval az egyéni tehetségnek szabadsága áldást hozott a művelt népekre. E szabadság adott léteit csodás találmányoknak és mindenek felett oly hatalmas tőkének, mely nagyobbat alkot világszerte minden megelőző időknél, s oly általánossá tett műveltséget, jobblétet, mint előttünk a történelem egyetlen korszaka sem. A mit a harmadik rend a polgáriasult népeknek adott, minden osztály és rend szabadságánál többet nem nyújthat. Ezután ismét csak a szolgaság következhetik, a miben megelégedést az emberiség sohasem talál.

Nyomor és ínség addig fog létezni, a míg emberek élnek, s a szenvedés gazdagnak, szegénynek osztályrésze, de valódi humanitást csak a mi időnk ösmer és ingyenes oktatás, segélyegyletek, árva-, agg-, lelenczházak, javító intézetek, kór- és szegényházak, különböző jótékony-egyletek és intézmények mind a testvériség! érzés hódításait bizonyítják. A hatalmasabbak visszaéléseinek gátot szabni, a sors csapásait enyhíteni, embertársainkat az eleséstől megóvni, a bukottat felemelni, ezután is a társadalomnak lesz annyival szigorúbb kötelessége, minél inkább gyarapodik anyagi és szellemi ereje, de a sebeknek, melyeket a szabadság egyeseken az élet nehéz küzdelmei között ejt, mindig csak önmaga lehet legjobb orvosa.

Ha azonban a munkának köszönjük szabadságával és felhalmozott tőkéivel egyetemben a jelent, akkor a jövő is azoké, a kik dolgoznak, t. i. a munkásoké.